

УДК 338.48(045)

**О. М. Корнієнко**

*Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара*

## **УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

**Статтю присвячено розробці концепції й теоретичних положень побудови механізму керування економічною безпекою розвитку туристичного підприємства в умовах трансформаційних змін економіки України.**

*Ключові слова:* економічна безпека розвитку підприємства, фінансова стійкість, моніторинг та нейтралізація загроз, логістична система, стійкий розвиток, фінансова безпека.

**Статья посвящена разработке концепции и теоретических положений построения механизма управления экономической безопасностью развития туристического предприятия в условиях трансформационных изменений экономики Украины.**

*Ключевые слова:* экономическая безопасность развития предприятия, финансовая устойчивость, мониторинг и нейтрализация угроз, логистическая система, устойчивое развитие, финансовая безопасность.

**Theses paper is devoted to the development of the concept and theoretical positions of construction of the management process of economic safety of development of the touristic firm.**

*Keywords:* economic safety of development of the enterprise, financial stability, monitoring and neutralization of threats, logistical system, steady development, financial safety.

В умовах відкритості національних кордонів для іноземних корпорацій туристичного бізнесу, збільшення попиту на послуги вітчизняного туристичного ринку постають проблеми вдосконалення управління розвитком підприємств туристичної індустрії, оптимізації механізму взаємодії учасників туристичного ринку, обґрунтування нових підходів до організації діяльності підприємств туристичного бізнесу.

Розвиток ринкових відносин в Україні змінив значущість функцій підприємства, їх зміст і якість. Життєздатність підприємства, цілісність його виробничих потужностей, взаємодія зі споживачем з метою просування продукції виробничо-технічного призначення на ринок стають вкрай важливими характеристиками. Процеси взаємодії вітчизняних туристичних підприємств із зовнішнім середовищем протікають в умовах недостатньо розвиненої ринкової інфраструктури, правового нігілізму суб'єктів господарювання, різких коливань ринкового попиту, високої динаміки змін у правовому просторі економіки, що істотно підвищує рівень загроз економічній безпеці туристичного підприємства, ефективна підтримка якої можлива тільки в разі використання спеціальних механізмів. Такі механізми, за наявності обґрунтованого теоретичного, методологічного і методичного забезпечення, мають всезростаюче значення для кожного підприємства, що реалізує стратегію розвитку, ефективність реалізації якої значною мірою залежить від якості економічної безпеки процесів розвитку[1].

Різні аспекти управління розвитком розглядалися в працях вітчизняних та зарубіжних учених-економістів, таких як І. Ансоф, А.Н. Богатко, Б.Л. Кучін, О.І. Пушкар, О.М. Тридід, М.П. Тодаро, Є.В. Якушева. Теоретичній розробці питань, пов'язаних з підтримкою достатнього рівня економічної безпеки підприємства, багато уваги приділяли О.В. Ареф'єва, Г.А. Андрощук, М.М. Єрмошенко, Т.С. Клебанова, Г.Б. Козаченко, А.В. Крисін, Т.Б. Кузенко, В.І. Мунтіян, Є.А. Олейніков, В.С. Пономаренко, В.Л. Тамбовцев, О.І. Черняк, М.Я. Швець.

Істотний вклад у дослідження сутності, обґрунтування специфіки розвитку і управління підприємствами туристичного бізнесу внесли вітчизняні та закордонні

вчені, серед яких: О.М. Азарян, А.Ю. Александрова, Л.В. Балабанова, В.Д. Безносок, А.В. Бережна, Л.фон Берталанфі, О.В. Виноградова, В.Г. Герасименко, В.Г. Гуляєв, В.П. Дергачов, Л.П. Дядечко, В.К. Євдокименко, Н.Л. Жукова, Д.К. Ісмаєв, М.І. Кабушкін, В.І. Карсекін, В.А. Квартальнов, В.Ф. Кифяк, В.С. Кравців, М.П. Крачило, Й. Криппендорф, В.І. Мацола, В. Мидлтон, Дж. Нейман, Х. Рюттер, В.Б. Сапрунова, А.В. Сидорова, Т.І. Ткаченко, Д.Р. Уокер, В.К. Федорченко, В. Фрейсер, В.І. Цибух, О.Б. Чернега, О.О. Шубін, І.М. Школа, Л.М. Шульгіна та ін.

Однак низка завдань, зорієнтованих на поєднання процесів розвитку й умов безпеки функціонування туристичних підприємств, залишається недостатньо розробленою як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

**Туризм являє собою сегмент сфери послуг, що забезпечує задоволення потреб людей і реалізацію їхньої діяльності у вільний час, за рахунок відпочинку, розваг, подорожей.** Дослідження господарської діяльності підприємств туристичного бізнесу дало змогу зробити висновок, що особливості управління розвитком підприємств обумовлені, перш за все, специфічними характеристиками послуги. Це стосується неосожності, незбереженості, мінливості якості та невіддільності від об'єкта споживання і джерела надання, якими характеризується будь-яка туристична послуга.

Діяльність туристичного підприємства спрямована на створення специфічного туристичного продукту, розглянутого як комплекс товарів і послуг спеціального призначення, що виражають відносини між суб'єктами туристичного ринку і споживачами в процесі його виробництва, формування, просування і реалізації. На відміну від визначення і класифікації туристичного продукту підкреслено три аспекти в його змісті: сукупність окремих елементів; можливість задовольняти потреби особливого роду; пріоритет організації і технології.

Специфічність управління розвитком підприємств туристичного бізнесу полягає в тому, що предметом господарсько-фінансової діяльності є надання туристичних послуг; у процесі створення туристичних продуктів задіяні різні підприємства (транспорт, готельного господарства, харчування, торгівлі, надання культурно-розважальних послуг, оздоровлення, відпочинку тощо); здійснюються специфічні бізнес-процеси (маркетинг, управління ризиками, управління продажем); цикл кругообігу активів, який обумовлює особливості складу майна [2].

Становлення механізму управління безпекою розвитку на мікрорівні, разом з організаційними проблемами формування відповідної системи, передбачає постійне і адекватне змінам середовища підґрунтя безпеки стійкого розвитку підприємства; функціонування його фінансових, матеріальних, трудових, інформаційних ресурсів. Виходячи з цього, обґрунтовано необхідність єдиного підходу до термінології, проаналізовано категоріальний апарат досліджуваної проблеми, виділено всезростаюче значення дослідження проблем інформатизації управління безпекою та формування на підприємстві інформаційного банку даних.

Планування інноваційних процесів, ринкові умови реалізації інвестиційно-інноваційних рішень несуть у собі додаткові чинники ризику як з боку внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Запобігання небезпекам за чинниками пов'язане з можливостями прогнозування ризиків, їх розпізнавання й усунення за умов наявності і реалізації відповідних управлінських механізмів, що дозволяють ефективно протистояти загрозам.

**Найважливішим об'єктом управління розвитком підприємства є його ресурсний потенціал.** Виходячи з цього, економічну безпеку розвитку підприємства впродовж життєвого циклу досягнення його стратегічної мети визначено ступенем захищеності залучення всіх необхідних ресурсів і реалізації створених споживчих вартостей [3].

*Сутність економічної безпеки розвитку туристичних підприємств полягає в забезпеченні найкращого використання ресурсів для запобігання загрозам підприємству, створенні умов ефективного функціонування й забезпечення стійкого стану щодо зовнішніх і внутрішніх змін середовища.* Стійкість підприємства пропонується співвіднести з розрахунком рівноважно безпечного стану, для якого характерна збалансованість загроз і протидій у рамках життєвого простору підприємства.

Підтримка стійкого стану економічної безпеки вимагає розширення адаптаційних процесів підприємства. Стійкість та адаптивність є протилежними видами реакції туристичного підприємства на виникнення різного виду загроз, причому адаптивність більше спрямована на протидію зовнішнім загрозам, а стійкість характеризує загальну здатність суб'єкта господарювання повертатись у певний стійкий безпечний стан.

Важливим напрямком підтримки фінансової безпеки розвитку туристичних підприємств є моніторинг економічних наслідків залучення іноземного капіталу, який дозволяє об'єктивно визначати причини зниження інвестиційної активності, виявляти на мікрорівні позитивні й негативні тенденції відповідних процесів. Система моніторингу передбачає взаємодію туристичного підприємства і централізованої бази даних для оцінки економічних наслідків залучення іноземного капіталу шляхом збирання і відновлення інформації про потенціал і наміри інвестора, ретроспективного аналізу його виробничо-господарської діяльності. Для підвищення рівня інвестиційної безпеки підприємства доцільно також створити єдиний банк даних іноземних інвестицій та інфраструктуру державного стимулювання інвестицій.

У процесах прийняття інвестиційних рішень при розробці фінансової стратегії запропоновано використовувати її структурування, *в основі якої лежить моделювання програми розвитку підприємства шляхом використання статичних і динамічних моделей у класах захисних і наступальних стратегій.*

Реалізація конкретної моделі в зазначених класах визначається життєвим циклом підприємства (продукту). Основним підходом до виділення факторів, що впливають на життєвий цикл, є аналіз об'єктивно існуючих відносин між економічними об'єктами, що беруть участь у формуванні фінансової стратегії підприємства, а також визначення їх властивостей і атрибутів.

У непростих умовах перехідного періоду український туризм із року в рік працює динамічно та прибутково, нарощує обсяги виробництва товарів і послуг, підвищує якість і культуру обслуговування. Згідно з оцінками Міністерства економіки України, продукти та послуги, пов'язані з діяльністю туристичної галузі, становлять близько 10% валового національного продукту, а за загальними оцінками, близько 15% робочої сили в Україні зайнято в туристичному бізнесі та супутніх галузях. Туристична діяльність в Україні сприяє розвитку тих територій, де є рекреаційні ресурси й немає перспектив для промисловості, створюючи нові робочі місця, підвищуючи рівень доходів населення, водночас забезпечуючи збереження пам'яток історії, архітектури, культури (табл. 1) [4].

Попри всі політичні та соціально-економічні негаразди останніх років індустрія туризму стала тією галуззю народного господарства України, яка без залучення державних дотацій стабільно нарощує обсяги виробництва туристичного продукту. Створення нового іміджу українського турпродукту, конкурентоспроможного в нашій державі та за кордоном, комплексний підхід до розвитку туризму й курортів на регіональному рівні, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу у туристичній сфері зумовили неухильне зростання кількості туристів і обсягів наданих їм послуг.

Таблиця 1. Динаміка розвитку туризму в Україні

Показники	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011 прогноз
Кількість іноземних туристів, млн. осіб	17,33	15,49	15,33	16	16,7
Надходження від туризму, млрд. грн.	5,5	8,052	9,388	10,25	10,93
Надходження з розрахунку на одного туриста, грн.	317,37	519,82	612,39	640,63	654,49
Кількість підприємств, які надавали туристичні послуги протягом року, од.	5338	6106	7322	8239	9235

З погляду економічної безпеки функціонування туристичного підприємства, технологічний процес прийняття інвестиційних рішень повинен включати: аналіз і оцінку ситуації; формулювання проблеми (сукупності проблем) у сформованій ситуації; редукцію розмірності простору факторів вихідної ситуації в простір факторів проблемної ситуації; ранжирування цих факторів; визначення їх проявів, що представляють потенційну загрозу економічній безпеці підприємства; ідентифікацію загроз, величини потенційного збитку, об'єктів і суб'єктів загроз; встановлення відносин між факторами проблемної ситуації й факторами, що характеризують загрози; визначення ступеня можливого впливу з боку підприємства (в рамках механізму управління економічною безпекою) на відносини, що характеризують зв'язки проблемної ситуації й загрози; ідентифікацію елементів механізму управління економічною безпекою для послаблення (нейтралізації) зазначених відносин відповідно до мети фінансової стратегії підприємства; вибір складу учасників формування й реалізації управлінських рішень; розробку моделей проблемної ситуації з урахуванням загроз; вироблення альтернатив відповідно до моделей проблемної ситуації; розробку вирішальних правил для звуження сфері альтернативних рішень, включаючи моделі переваг вибору альтернатив; ухвалення альтернативного рішення; розробку механізму реалізації управлінського рішення [5].

*Забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства є однією з актуальних проблем сучасної економічної науки.* Аналіз науково-теоретичних і прикладних робіт у цій галузі доводить, що в них приділяється недостатньо уваги управлінню економічною безпекою розвитку туристичного підприємства. Отже, розробку механізму управління економічною безпекою розвитку туристичного підприємства слід здійснювати на основі розробленої концепції, що припускає вбудовування компонентів управління економічною безпекою в систему стратегічного та оперативного управління [6].

Підтримка стійкого стану економічної безпеки вимагає розширення адаптаційних процесів туристичного підприємства. Стійкість і адаптивність є протилежними видами реакції туристичного підприємства на виникнення різного виду загроз, причому відзнака адаптивності, як правило, властива протидії тільки зовнішнім загрозам. Стійкість же характеризує нечутливість до деяких неминучих сторонніх обурень. При цьому кожне туристичне підприємство повинно самостійно визначити й підтримувати стабільно безпечний стан, якому властиві збалансованість загроз та контрзагроз. Інтервал значень параметрів зовнішніх збурювань, при яких система в змозі стійко функціонувати, пропонується називати сферою безпеки.

Управління рівнем економічної безпеки туристичного підприємства вимагає значних організаційних зусиль і здійснення певних витрат, що обумовлює необхідність виділення спеціальної підсистеми (підрозділу) в організаційній структурі, дії якої полягають у ранньому виявленні несподіваних змін як всередині, так і поза підприємством і швидкому реагуванні на них. Це може бути досягнуто в результаті

взаємодії проектованої системи з цільовими підсистемами системи управління і логістичною системою підприємства, побудованою на основі кібернетичних принципів регулювання.

Погрозами безпеки підприємницької діяльності є:

- криміналізація економіки і падіння виробництва;
- недосконалість законодавчої бази та державної економічної політики;
- нерозвиненість ринкової інфраструктури та відсутність найважливіших інститутів ринкової економіки;
- деформованість економіки, її монополізація і низька конкурентоспроможність;
- злочинні дії кримінальних угруповань;
- деякі особливості національного економічного менталітету.

Це зовнішні загрози. Існують і такі загрози, які класифікуються підприємцем як загрози його бізнесу, але вони задаються самим бізнесом і є нормальними супутниками підприємництва (наприклад, різні види ризику)

Усунення зовнішніх загроз підприємницької діяльності можливо зі зміною економічних умов в країні, активізацією внутрішньофірмової системи безпеки, а усунути внутрішні загрози (ризик підприємця) неможливо. Прораховуючи найбільш адекватну модель поведінки, підприємець може лише зменшити ризик, але не ліквідувати його.

Для російського підприємця загострення зовнішніх загроз збільшує його ризик ведення бізнесу так, що виникає загроза втрати частини доходу і навіть існуванню самого бізнесу.

Безпека підприємницької діяльності і криміналізації економіки пов'язані між собою. Криміналізація економіки включає економічні злочини, організовану злочинність, корупцію, лобіювання вигідних злочинному світу законодавств і т.ін.

Діагностика фінансового стану підприємств туристичного бізнесу показала, що рівень їх платоспроможності і ліквідності низький, підприємства фінансово автономні, забезпечені власними коштами, однак власний капітал і активи використовувались недостатньо ефективно. У процесі дослідження виявлено, що низка існуючих фінансових коефіцієнтів не відповідає встановленим обмеженням. Діючі критерії, що розроблені для промислових підприємств, не можна переносити на підприємства сфери послуг. Тому необхідно розробити відповідні критерії для підприємств туристичного бізнесу [7].

### Бібліографічні посилання і примітки

1. Андрощук Г.А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: монография / Г.А. Андрощук, П.П. Крайнев. – К.: Ин Юре, 2000. – 400 с.
2. Агафонова Л.Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: навч. посіб. / Л.Г. Агафонова, О.Є. Агафонова. – К.: Знання України, 2002. – 358 с.
3. Дороніна М.С. Управління економічними та соціальними процесами підприємства: монографія / М.С. Дороніна. – Х.: Вид-во ХДЕУ, 2002. – 432 с.
4. Ковальов Д. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / Д. Ковальов, І. Плетнікова // Економіка і управління. – 2001. – №4. – С. 35–40.
5. Лігоненко Л.О. Антикризисне управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. – К.: КНТЕУ, 2001. – 580 с.
6. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К.: ВЦК, 1999. – 462 с.
7. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 537 с.

*Надійшла до редколегії 22.03.2010.*